

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Α΄ ΤΕΥΧΟΣ

Α΄ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

«ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

{ Κείμενα
Νεοελληνικής
Λογοτεχνίας }

Τεύχος Α΄

Α΄ ΤΑΞΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Υπεύθυνος για το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
Κώστας Μπαλάσκας, Σύμβουλος Π.Ι.

Επιμέλεια έκδοσης: **Πολυτίμη Γκέκα**

Επιμέλεια εξωφύλλου: **Βάσω Αβραμοπούλου**

Εικόνα εξωφύλλου: **Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας (1906-1994),**
Μάντρες στην Ύδρα

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗΣ

Η επανέκδοση του παρόντος βιβλίου πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «Διόφαντος» μέσω ψηφιακής μακέτας, η οποία δημιουργήθηκε με χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ / ΕΠ «Εκπαίδευση & Διά Βίου Μάθηση» / Πράξη «ΣΤΗΡΙΖΩ».

Ευρωπαϊκή Ένωση
European Union

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΜΑΘΗΣΗΣ

Οι αλλαγές που ενσωματώθηκαν στην παρούσα επανέκδοση έγιναν με βάση τις διορθώσεις του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

{ **Κείμενα**
Νεοελληνικής
Λογοτεχνίας }

Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ
Δ. ΚΑΡΒΕΛΗΣ
Χ. ΜΗΛΙΩΝΗΣ
Κ. ΜΠΑΛΑΣΚΑΣ
Γ. ΠΑΓΑΝΟΣ
Γ. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ

Η συγγραφή και η επιμέλεια του βιβλίου πραγματοποιήθηκε
υπό την αιγίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Νικόλαος Γύζης (1842-1901), **Το κρυφό σχολειό** (1886) Συλλογή Εμφιετζόγλου

ΟΙ ΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Για τις αρχές της νεοελληνικής λογοτεχνίας δεν υπάρχει ομοφωνία ανάμεσα στους μελετητές της. Πολλοί θεωρούν τη βυζαντινή και τη νεοελληνική λογοτεχνία ως αδιάσπαστο σύνολο. Άλλοι θεωρούν ως τέρμα της βυζαντινής λογοτεχνίας και αφετηρία της νεοελληνικής το 1453. Η διαίρεση όμως αυτή, όσο κι αν συμφωνεί με τη διαίρεση της ιστορίας, είναι αυθαίρετη, γιατί πολύ πριν από το 1453, κατά το 10ο αιώνα, όπως θα δούμε, αρχίζει να διαμορφώνεται η νεοελληνική γλώσσα κι ο νεοελληνικός πολιτισμός, που σιγά σιγά διαφοροποιούνται από τη βυζαντινή γλώσσα και το βυζαντινό πολιτισμό. Βέβαια, τα χαρακτηριστικά εκείνα στοιχεία, που φανερώνουν τη μετάβαση από τη μια εποχή στην άλλη, δεν είναι πάντοτε εύκολο να εντοπιστούν, γιατί η διαμόρφωσή τους γίνεται συνήθως με αργό ρυθμό και η επισημάνσή τους είναι δύσκολη. Τα βασικά αυτά χαρακτηριστικά, που μαρτυρούν τη μετάβαση από τη μια εποχή στην άλλη, μπορούμε να τα εντοπίσουμε στη γλώσσα, τους εκφραστικούς τρόπους, τη στιχουργική, τη θεματική ανανέωση και τη βαθμιαία διαμόρφωση της νεοελληνικής συνείδησης.

1. **Η γλώσσα.** Από την άποψη της γλώσσας, η βυζαντινή λογοτεχνία παρουσιάζεται διχασμένη: από τη μια μεριά υπάρχει η γραπτή γλώσσα των λογίων, που χρησιμοποιούν την αττική διάλεκτο· από την άλλη όμως υπάρχει και η ζωντανή, ομιλούμενη γλώσσα. Και στις δυο περιπτώσεις, κέντρο του γλωσσικού εξαρχαϊσμού και της διαμόρφωσης μιας ενιαίας προφορικής κοινής είναι η Κωνσταντινούπολη. Κείμενα γραμμένα σε αρχαϊζουσα γλώσσα σώθηκαν ελάχιστα από τον 6ο ως τον 11ο αι. (Χρονογραφία Μαλάλα, βίοι αγίων κτλ.). Από τον 11ο αι. όμως πληθαίνουν τα λογοτεχνικά κείμενα που γράφονται σε δημωδέστερη γλώσσα. Βέβαια, η ελληνική είναι γλώσσα συντηρητική στην εξέλιξή

της και γι' αυτό καθαρή τομή, που να χωρίζει τη μεσαιωνική από την αρχαία και τη νεοελληνική από τη μεσαιωνική γλώσσα, δεν υπάρχει. Οι μεταβολές είναι πάντοτε βραδείες και ανεπαίσθητες. Κατά την περίοδο όμως αυτή (10ος αι.) η ομιλούμενη γλώσσα παρουσιάζει σημαντικές φθογγολογικές, τυπικές και συντακτικές αλλαγές. Κατά το Γ. Χατζηδάκι η νεοελληνική γλώσσα διαμορφώθηκε πριν από το 10ο αιώνα.

2. Οι εκφραστικοί τρόποι. Οι εκφραστικοί τρόποι που συναντούμε στα πρώτα κείμενα της δημόδους νεοελληνικής λογοτεχνίας (παραλογές, ακριτικά τραγούδια κ.ά.) και της έντεχνης (ερωτοπαίγνια, που γράφτηκαν στα μέσα του 15ου αι.) είναι οι ίδιοι με τους εκφραστικούς τρόπους που βρίσκουμε στο κλέφτικο τραγούδι του 18ου αι. Η αδιάπτωτη χρήση και διατήρησή τους δείχνει ότι αποτελούν στοιχείο καθαρά νεοελληνικό.

3. Η στιχουργική. Όπως είναι γνωστό, κατά την περίοδο που διαμορφώνεται η ελληνιστική κοινή χάθηκε η προσωδία, η εκφώνηση δηλαδή των λέξεων σύμφωνα με την ποσότητα των συλλαβών, που ήταν μακρές ή βραχείες. Η απώλεια αυτή είχε συνέπειες και στη μετρική. Η αρχαία μετρική είχε ως βάση της ρυθμοποιίας της την προσωδία: ο ρυθμός δημιουργείται από την κανονική εναλλαγή μακρόχρονων και βραχύχρονων συλλαβών. Το αντίθετο συμβαίνει στη βυζαντινή και τη νεοελληνική μετρική: ο ρυθμός δημιουργείται από την κανονική εναλλαγή τονισμένων και άτονων συλλαβών. Βέβαια, κατά τη βυζαντινή περίοδο πολλοί ποιητές εξακολούθησαν να χρησιμοποιούν προσωδιακά μέτρα. Η νεοελληνική όμως μετρική απομακρύνεται από τα παλιά μέτρα και χρησιμοποιεί κυρίως το δεκαπεντασύλλαβο ή πολιτικό στίχο.

Ο ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος στίχος είναι πολύ συνηθισμένος στη νεοελληνική ποίηση, λόγια και δημοτική (Έπος Διγενή Ακρίτα, ποίηση πριν και μετά την Άλωση, κρητική ποίηση, δημοτικά τραγούδια κτλ.). Ονομάστηκε και πολιτικός κατά τους βυζαντινούς χρόνους, σε αντίθεση με τα προσωδιακά μέτρα που χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι Έλληνες και οι βυζαντινοί λόγιοι ποιητές. Όταν στα μέσα του 14ου αι. εισάγεται στη νεοελληνική ποίηση η ομοιοκαταληξία, συνδυάζεται σε δίστιχα που ομοιοκαταληκτούν (κρητική ποίηση).

Σημείωση: Η ομοιοκαταληξία, που χρησιμοποιήθηκε στην έντεχνη νεοελληνική ποίηση, φαίνεται ότι προήλθε από ιταλική επίδραση. Ιταλική λ.χ. επίδραση παρατηρούμε στη συλλογή λυρικών ποιημάτων της

Κύπρου (βλ. Κυπριακά). Στα δημοτικά τραγούδια δε χρησιμοποιείται η ομοιοκαταληξία· τη συναντάμε μόνο στα λιανοτράγουδα (δίστιχα που ομοιοκαταληκτούν).

4. Η θεματική ανανέωση. Σημαντική θέση στη βυζαντινή κοσμική ποίηση είχαν τα διδακτικά ποιήματα (γράφονταν για πρακτικούς σκοπούς και αναφέρονταν σε ποικίλα θέματα) και τα ηθικοδιδακτικά, ενώ στη θρησκευτική ποίηση η υμνογραφία. Οι εκκλησιαστικοί ύμνοι ψάλλονται προς δόξα του Θεού ή των αγίων και είναι συνδυασμένοι με τη χριστιανική λατρεία. Κατά τους τελευταίους όμως αιώνες πριν από την Άλωση και κυρίως κατά την περίοδο των Σταυροφοριών, οπότε οι Έλληνες έρχονται σ' επαφή με τους Φράγκους και τους Ενετούς, παρατηρούμε μια διαφοροποίηση, όπως παρουσιάζεται στα ιπποτικά μυθιστορήματα (ιπποτικός ρομαντισμός, υποταγή των ηρώων στον έρωτα, μονομαχίες, αγάπη για την περιπέτεια σε χώρες μακρινές κτλ.). Ο ελληνισμός, βέβαια, δέχτηκε επιδράσεις κι από την Ανατολή, που είναι φανερές στα παραπάνω μυθιστορήματα (ο κόσμος του παραμυθιού με τις μάγισσες, τους δράκους και τα μαγικά δαχτυλίδια). Παράλληλα, η βυζαντινή παράδοση θα συνεχιστεί με την ηθικοδιδακτική ποίηση κατά τους τελευταίους αιώνες πριν από την Άλωση.

5. Η διαμόρφωση νεοελληνικής συνείδησης. Το αρχαιότερο μνημείο της λόγιας νεοελληνικής λογοτεχνίας είναι το Έπος του Βασιλείου Διγενή Ακρίτα. Σύμφωνα με την άποψη του Ν. Πολίτη, που την ακολουθούν πολλοί μελετητές, το έπος του Διγενή Ακρίτα εκφράζει τα ιδεώδη και τους πόθους του ελληνικού γένους. Την ίδια εποχή έχουμε ανάλογες επικές δημιουργίες στην Ανατολή και στη Δύση, που φανερώνουν την αφύπνιση της εθνικής συνείδησης των λαών. Υπάρχει όμως και η άποψη ότι δεν πρόκειται για έπος, αλλά για έμμετρο ερωτικό μυθιστόρημα.

ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Για τη διαίρεση της ιστορίας της νεοελληνικής λογοτεχνίας δεν υπάρχει απόλυτη ομοφωνία. Από τις διαιρέσεις που έχουν προταθεί, η περισσότερη αποδεκτή είναι η εξής:

Α' Πρώτη Περίοδος: Χρόνοι πριν από την Άλωση: 10ος αι. - 1453.

Χωρίζεται σε δύο φάσεις:

I. Πρώτη φάση: 10ος αι. - 1204 (Κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους).

II. Δεύτερη φάση: 1204-1453 (Κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους).

Β' Δεύτερη περίοδος: Χρόνοι μετά την Άλωση: 1453-1669 (Κατάληψη της Κρήτης από τους Τούρκους).

Γ' Τρίτη περίοδος: Χρόνοι αφύπνισης του νέου ελληνισμού, 1669-1830 (Η Ελλάδα γίνεται ανεξάρτητο κράτος). Μπορούμε να τη χωρίσουμε σε δυο φάσεις:

I. Πρώτη φάση: 1669-1774 (Θρησκευτικός ουμανισμός).

II. Δεύτερη φάση: 1774-1830 (Ακμή του νεοελληνικού διαφωτισμού).

Δ' Τέταρτη περίοδος: Περίοδος του νέου ελληνικού κράτους (1830-1980). Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αυτής της περιόδου είναι ότι η λογοτεχνία αναπτύσσεται υπό εντελώς διαφορετικούς όρους, αφού έχει πλέον συσταθεί το ελληνικό κράτος. Υποδιαιρέσεις αυτής της περιόδου αποτελούν:

I. Η Επτανησιακή Σχολή*.

II. Οι Φαναριώτες και η Ρομαντική Σχολή των Αθηνών (1830-1880).

III. Η Νέα Αθηναϊκή Σχολή (1880-1920).

IV. Η Νεότερη Λογοτεχνία (1920-1980)**.

α) Πρώτη δεκαετία του Μεσοπολέμου: Η γενιά του '20 (1920-1930) [Κατά τη δεκαετία αυτή κυριαρχεί η νεορομαντική ή νεοσυμβολιστική ποιητική Σχολή].

* Η Επτανησιακή Σχολή δεν καλύπτεται απόλυτα από τη χρονολογία του τίτλου, γιατί εμφανίζεται νωρίτερα, όπως θα δούμε στη σχετική εισαγωγή.

** Στον Γ' τόμο των Κ.Ν. Λογοτεχνίας ανθολογούνται συγγραφείς και ποιητές που παρουσιάστηκαν με βιβλίο τους ως το 1980.

- β) Δεύτερη δεκαετία του Μεσοπολέμου: Η γενιά του '30 (1930-1940).
- γ) Η μεταπολεμική λογοτεχνία: Πρώτη και δεύτερη μεταπολεμική γενιά (1941-1967).
- δ) Η σύγχρονη λογοτεχνία: Η δεκαετία του '70.

Όπως είδαμε, κατά την πρώτη περίοδο (10ος αι. - 1453) παρατηρούνται γλωσσικές και γενικότερα πολιτιστικές αλλαγές, που δείχνουν ότι βρισκόμαστε στην αρχή ενός νεότερου κόσμου, του νεοελληνικού. Ιστορικά η περίοδος αυτή καλύπτει τους τελευταίους αιώνες της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Όταν ο ελληνικός πολιτισμός έρχεται σ' επαφή με το δυτικό στις αρχές του 13ου αι. (η Κωνσταντινούπολη καταλαμβάνεται από τους Φράγκους το 1204), οι αλλαγές πυκνώνουν. Βρισκόμαστε σε μια εποχή που ο δυτικός κόσμος αναγεννιέται κι ο βυζαντινός δέχεται τις επιδράσεις του. Οι επιδράσεις αυτές είναι αποτέλεσμα είτε των ανταλλαγών ανάμεσα στους δύο κόσμους είτε κατακτήσεων ελληνικών περιοχών από τους Δυτικούς. Στην περίπτωση κατακτήσεων οι επιδράσεις είναι άμεσες (Κύπρος, Δωδεκάνησα, Κρήτη, Επτάνησα κτλ.) και δημιουργούν τις προϋποθέσεις για μια πραγματική πνευματική αναγέννηση (Κρήτη, Επτάνησα). Για την κρητική λογοτεχνία θα μιλήσουμε στο εισαγωγικό σημείωμα της δεύτερης περιόδου. Η επτανησιακή θα μας απασχολήσει αργότερα.

Μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης η ελληνική πολιτική ιστορία κι ο πνευματικός βίος του ελληνισμού (που τον διακρίνουμε σε ελληνισμό της διασποράς, τουρκοκρατούμενο και λατινοκρατούμενο) επηρεάζεται από τα γεγονότα της ευρωπαϊκής ιστορίας και τα μεγάλα πνευματικά κινήματα που παρατηρούνται στην περιοχή του δυτικού κόσμου. Τα πνευματικά κινήματα, που είχαν μεγάλη απήχηση στην πολιτική και πνευματική πορεία του ελληνισμού, είναι η Αναγέννηση και ο Διαφωτισμός.

1. Η ευρωπαϊκή αναγέννηση. Στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα δεν έγινε πολύ αισθητή, επειδή οι συνθήκες που επικρατούσαν κατά τους δύο πρώτους αιώνες της δουλείας ήταν πολύ δυσμενείς. Το πνεύμα όμως της ιταλικής αναγέννησης, όπως διαμορφώθηκε από το 15ο-18ο αι. στις ελληνικές περιοχές που ελέγχονταν από την Ενετία, επηρέασε α) τον ελληνισμό των βενετοκρατούμενων περιοχών (Κρήτη, Επτάνησα,

ελληνική κοινότητα της Βενετίας) και β) πολλούς σημαντικούς εκπρόσωπους του τουρκοκρατούμενου ελληνισμού (Δεύτερη περίοδος).

2. Ο ευρωπαϊκός διαφωτισμός. Οι ιδέες του επηρέασαν την ελληνική παιδεία και δημιούργησαν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του νεοελληνικού διαφωτισμού, κυρίως στις περιοχές του τουρκοκρατούμενου ελληνισμού (Τρίτη περίοδος) και των παραδουνάβιων ηγεμονιών.

πρώτη
περίοδος

(10ος αι. - 1453)

ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Παραλογές

Ακριτικά τραγούδια

Του Χάροντα - Του Κάτω Κόσμου

Ιστορικά τραγούδια

Κλέφτικα τραγούδια

Η ΛΟΓΙΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ

Το έπος του Διγενή Ακρίτα

Πτωχοπροδρομικά

Ιπποτικά μυθιστορήματα

Θρήνοι

Τάσος (Αλεβίζος) (1914-1985), **Διγενής** (1949) χαρακτικό

ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (10ος αι. - 1453)

Κατά την περίοδο αυτή διαμορφώνονται τα βασικά χαρακτηριστικά της νεοελληνικής λογοτεχνίας: νεοελληνική γλώσσα και στιχουργική, νέοι εκφραστικοί τρόποι, ανανέωση στο περιεχόμενο, αφύπνιση της εθνικής συνείδησης. Το χάσμα ανάμεσα στη γραπτή αρχαϊζουσα και την ομιλούμενη γλώσσα συνεχίζεται. Από τον 11ο αι. τα γραπτά δημώδη κείμενα πληθαίνουν. Συνυπάρχουν όμως ακόμη τα λόγια στοιχεία της βυζαντινής παράδοσης μαζί με τα στοιχεία που εκφράζουν τον αναφαινόμενο νέο ελληνισμό ή τις επιδράσεις, που είναι αποτέλεσμα της επαφής με τους Δυτικούς και των κατακτήσεών τους.

Ανθολογούμενα κείμενα της περιόδου: *Παραλογές, Ακριτικά τραγούδια, Το Έπος του Διγενή Ακρίτα, Πτωχοπροδρομικά, Ιπποτικά μυθιστορήματα, Κείμενα της Αλώσεως.*

I. 10ος αι. - 1204

Κατά τους χρόνους αυτούς το Βυζάντιο περιορίζεται στο γεωγραφικό χώρο της Μικράς Ασίας και της Βαλκανικής. Τούτο έχει ως συνέπεια να παρουσιάζει περισσότερη ομοιογένεια στον εθνικό και πολιτιστικό του χαρακτήρα, που γίνεται σχεδόν εξολοκλήρου ελληνικός. Γι' αυτό κατά την περίοδο αυτή, παρά τις επιδρομές, που φθείρουν την αυτοκρατορία, υπάρχουν πιο πρόσφορες συνθήκες για τη μετάβαση από τη βυζαντινή στη νεοελληνική εποχή, αφού στο χώρο που απέμεινε κυριαρχεί το ελληνικό στοιχείο.

ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Κατά την περίοδο που εξετάζουμε επιβιώνουν πολλά δημοτικά τραγούδια, που συνεχίζουν τη λαϊκή παράδοση του αρχαίου τραγουδιού. Συνδυασμένα με τη μουσική παραδίδονται πιο εύκολα από γενιά σε γενιά, με τροποποιήσεις και προσαρμογές στις αντιλήψεις και τα έθιμα της κάθε εποχής. Τέτοια τραγούδια είναι όσα έχουν σχέση με την

κοινωνική ζωή του ανθρώπου (νανουρίσματα, παιδικά, της αγάπης, του γάμου, εορταστικά, της ξενιτιάς, μοιρολόγια κτλ.).¹

Όπως είδαμε και πέρυσι, εκτός από τα παραπάνω τραγούδια, που αναφέρονται σε διάφορες εκδηλώσεις της κοινωνικής ζωής, υπάρχουν οι παραλογές και τα τραγούδια που έχουν ιστορική προέλευση (ακριτικά, ιστορικά, κλέφτικα). Με τα ιστορικά και τα κλέφτικα που η ακμή τους ανάγεται στο 18ο αιώνα, θ' ασχοληθούμε κατά την εξέταση της πρώτης περιόδου. Στην πρώτη περίοδο θα μας απασχολήσουν επίσης οι παραλογές και τα ακριτικά τραγούδια που είναι τα πιο παλιά δημοτικά τραγούδια και η αρχή τους μας οδηγεί στο Βυζάντιο (9ος αι.).

Η ΛΟΓΙΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗ

Μετά τη δημοτική ερχόμαστε στη λόγια παραγωγή, που περιλαμβάνει κάθε κείμενο, ποιητικό (κυρίως) ή πεζό, που χρησιμοποιεί τη διαμορφούμενη κοινή γλώσσα της εποχής (με αποκλίσεις, βέβαια, τότε προς τη λόγια και τότε προς τη δημώδη γλώσσα) και ο δημιουργός του είναι κάποιος λόγιος, ανεξάρτητα αν το όνομά του διασώθηκε ή όχι. Στην πρώτη φάση της πρώτης περιόδου τα πιο αξιόλογα από τα κείμενα αυτά είναι το Έπος του Διγενή Ακρίτα και τα Πτωχοπροδρομικά ή Προδρομικά. Άλλα κείμενα, που εντάσσονται σ' αυτή τη φάση της πρώτης περιόδου, αλλά δε φτάνουν την αξία των Προδρομικών, είναι και τα στιχουργήματα του Σπανέα και του Μιχαήλ Γλυκά. Τα κείμενα αυτά, όπως και τα Προδρομικά, δε διαφοροποιούνται μόνο από άλλα λόγια κείμενα της ίδιας περιόδου, γιατί χρησιμοποιούν την ομιλούμενη γλώσσα της εποχής τους, τη δημώδη, κι όχι την αρχαϊζουσα (γι' αυτό και τα ονομάζουμε δημώδη κείμενα), αλλά και γιατί έχουν χαρακτήρα λαϊκό· αναφέρονται στους καημούς και τα βάσανα του απλού ανθρώπου και διαπνέονται από θυμοσοφία και διάθεση σατιρική. Μας μεταφέρουν έτσι από τις αφηρημένες περιοχές της φιλοσοφίας, της θεολογίας και της αρχαϊζουσας φιλογολικής παραγωγής του Βυζαντίου στην καθημερινή ζωή και τα προβλήματά της, στην ιδιωτική ζωή των ανθρώπων της Κωνσταντινούπολης.

1. Το δημοτικό τραγούδι επιβιώνει και σήμερα ακόμη. Κάτω όμως από τις συνθήκες του σύγχρονου πολιτισμού δεν ανανεώνεται και φθίνει.

II. 1204-1453

Μετά το 1204, χρονιά που οι Φράγκοι κατέλαβαν την Κωνσταντινούπολη, ο βυζαντινός κόσμος δέχεται τις επιδράσεις του δυτικού. Κατά τη φάση αυτή της πρώτης περιόδου, ενώ σε πολλά έργα συνεχίζεται η βυζαντινή παράδοση, σε άλλα είναι εμφανείς οι δυτικές επιδράσεις. Στα έργα αυτά ανήκουν το *Χρονικόν του Μορέως* και τα *Ιπποτικά μυθιστορήματα*. Το *Χρονικόν του Μορέως* εξιστορεί την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους και κυρίως την κατάκτηση της Πελοποννήσου. Φαίνεται πως γράφτηκε από εξελληνισμένο Φράγκο. Το έργο, που είναι έμμετρο, δεν έχει καμιά ποιητική αξία. Παρουσιάζει περισσότερο γλωσσικό και ιστορικό ενδιαφέρον, αν και βλέπει τα πράγματα από τη δυτική σκοπιά. Την πρόσμειξη όμως νεοελληνικών στοιχείων, που έχουν την αφετηρία τους στο *Έπος του Διγενή Ακρίτα*, και των δυτικών, τη βρίσκουμε στα ιπποτικά μυθιστορήματα.

Άλλα έμμετρα κείμενα, στα οποία συνεχίζεται η βυζαντινή παράδοση, είναι όσα γράφτηκαν με πρόθεση ηθικοδιδασκτική. Τέτοια στιχουργήματα είναι πολλά. Διδακτικό σκοπό έχουν επίσης και οι *Ιστορίες των ζώων*.

Η πρώτη περίοδος κλείνει με την άλωση της Πόλης στις 29 Μαΐου 1453. Την απήχησή της θα τη βρούμε στους ιστορικούς της εποχής και στους θρήνους.

ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Εισαγωγή

Όπως στην αρχαιότητα έτσι και στη διάρκεια της βυζαντινής περιόδου, παράλληλα προς τη λόγια, συνεχίζεται η λαϊκή παραγωγή, δηλαδή το δημοτικό τραγούδι, συνδεδεμένο πάντα με τη μουσική και συχνά με το χορό.

Από την αρχαιότητα και από τα βυζαντινά χρόνια τα δείγματα δημοτικών τραγουδιών που μας διασώθηκαν είναι πολύ λίγα, συνήθως αποσπασματικά, και έφθασαν στα χέρια μας ως παραθέματα σε κείμενα συγγραφέων. Και τούτο, επειδή το ενδιαφέρον για τα δημοτικά τραγούδια και η συστηματική καταγραφή τους αρχίζει στα νεότερα χρόνια και κυρίως με την ανάπτυξη της επιστήμης της Λαογραφίας. Πολλά από τα δημοτικά τραγούδια που δημιουργήθηκαν στη βυζαντινή περίοδο έφθασαν ως τις μέρες μας με την προφορική παράδοση και φυσικά με αναπροσαρμογές, ανάλογα με την εποχή και με τον τόπο. Άλλα πάλι πλάστηκαν σε νεότερα χρόνια πάνω στον τύπο των παλαιότερων.

Συγκρίνοντας τα παλιότερα δείγματα δημοτικών τραγουδιών με τα νεότερα, διαπιστώνουμε ότι όλα ακολουθούν μερικούς βασικούς κανόνες στην τεχνοτροπία τους και παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά. Οι κυριότεροι από αυτούς τους κανόνες είναι οι εξής:

1. - **Ο λιτός και πυκνός λόγος.** Αποφεύγονται δηλαδή οι μακρηγορίες, τα επίθετα είναι ελάχιστα (συνήθως «χαρακτηριστικά») και ο λόγος συγκροτείται κυρίως με ουσιαστικά και ρήματα:

Σαρανταπέντε μάστοροι κι εξήντα μαθητάδες
γεφύρι -ν- εθεμέλιωναν στις Άρτας το ποτάμι.

2. - **Η αρχή της ισομετρίας.** Κάθε μετρική ενότητα (ημιστίχιο, στίχος ή δίστιχο) περιέχει ένα ολοκληρωμένο νόημα. Στους στίχους δηλαδή των δημοτικών τραγουδιών αποκλείονται οι **διασκελισμοί**. Δε θα συναντήσουμε λ.χ. ποτέ στίχους, όπου το νόημα να πηδάει στην επόμενη μετρική ενότητα, σαν κι αυτούς:

Καλότυχοι οι νεκροί που λησμονάνε
την πίκρια της ζωής. Όντας βυθίσει
ο ήλιος και το σούρουπο ακλουθήσει...

(Λ. Μαβίλης, Λήθη)

3. - Η επανάληψη ή ολοκλήρωση του νοήματος του πρώτου ημιστί- χιου στο δεύτερο:

Το Μάν επαντρεύτηκε, το Μάν γυναίκα πήρε...
Να κατακάτσει ο κουρνιαχτός, να σπκωθεί η αντάρα.

4. - Το θέμα των άσκοπων ερωτημάτων:

Μην ο Καλύβας έρχεται, μην ο Λεβεντογιάννης;
Ούδ' ο Καλύβας έρχεται ούδ' ο Λεβεντογιάννης.

5. - Το θέμα του αδυνάτου:

Αν τρέμουν τ' άγρια βουνά, να τρέμει το γεφύρι
Κι αν πέφτουν τα άγρια πουλιά, να πέφτουν οι διαβάτες...

6. - Οι προσωποποιήσεις: Τα βουνά, τα πουλιά, τα δέντρα, τα άλογα κλπ., δηλαδή κάθε έμψυχο ή άψυχο μπορεί να μιλάει και να παίρνει μέρος στη δράση.

Όπως είπαμε παραπάνω, τα δημοτικά τραγούδια είναι άρρηκτα συν-
δεδεμένα με τη μουσική, είναι αυτό που λέει το όνομά τους, τραγού-
δια. Παράγονται από λαϊκούς δημιουργούς συγχρόνως με τη μελωδία ή
προσαρμόζονται νέοι στίχοι σε μελωδία γνωστή. Καθώς μεταδίδονται
με την προφορική παράδοση από τόπο σε τόπο και από γενιά σε γενιά
υφίστανται μεταβολές και έτσι δημιουργούνται διαφορετικές μορφές
του ίδιου τραγουδιού (παραλλαγές). Είναι επίσης συνδεδεμένα με
διάφορες κοινωνικές εκδηλώσεις: εργασίες (εργατικά), πορείες (του
δρόμου), χορούς (χορευτικά), συμπόσια (της τάβλας), γάμους (του γά-
μου, του γαμπρού, της νύφης), αγερμούς παιδιών (κάλαντα), θανάτους
(μοιρολόγια) κτλ.

Φυσικά εμείς εδώ τα μελετούμε μόνο ως «κείμενα» που έχουν κατα-
γραφεί πιστά από διάφορους μελετητές. Μολονότι δημοτικά τραγού-
δια τραγουδιούνται ακόμη σε πολλά μέρη της πατρίδας μας, εντούτοις